

«СВОЇЙ ЛЮБІЙ УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІЇ»

Слова «Своїй любій українській нації» М. Шашкевич вивів 2 грудня 1836 р. у записці німецькою мовою до цензури як прохання дозволити надрукувати підручник – «Читанка для діточок в народних училищах руських». Читанка – слово, вперше внесене до української мови¹.

Та цензор не пропустив до друку працю молодого українця, який обрав велику мету – вести дітей в омріяне прийдешнє «любої української нації». «Читанка» побачила світ аж після смерті М. Шашкевича стараннями Я. Головацького, побратима із «Руської Трійці», у Львові (1850, 1853), але дуже зрусифікована.

Сто років тому (1912) видатний учений М. Возняк випустив друком підручник саме так, як його створював автор, і ця публікація стала бібліографічною рідкістю.

Запам'ятаймо і пошануймо в історії української писемності 1836-й рік. Восени цього року сталися в писемності Галичини три визначні події, як предивно-яскравий промінь світла, що пронизав морок над духовністю нації і повернув їй провісні іскри воскресіння: львівський семінарист Маркіян Шашкевич з Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем уклали «Русалку Дністровую» – першу книжку на західних теренах України матусиною мовою – книжку-будителя українства, першу ластівку і провісницю воскресіння храму нової, народної, писемності, української літератури в Галичині; написав і надрукував маніфест «Азбука і abecadlo» на захист рідної мови, яку не можна переводити на латинську абетку, бо це загрожує її існуванню на світі; упорядкував од душі «Читанку» як поет, а як богослов воскресив із молитви.

Тож придивімося, братове, що ж це за дивовина така, досі не знана і ще й поіменована так незвично, якимось новим, невідомим словом – «Читанка»? І що є в цій «Читанці» такого небезпечного для влади, що сувора рука цензора не випустила її в світ?

Погляньмо на поданий рукопис: він займає 53 аркуші формату, трохи більшого за учнівський зошит, палітурка м'яка, чорна.

Погляньмо і порадіймо, що можемо нині, через сто сімдесят сім літ од того грудневого дня, як Маркіян Шашкевич подав до цензури укладений для діточок свій твір, погортати його сторінки, побачити красивий, каліграфічний почерк автора, відчути його руку, бо рукопис-автограф уперше за всі перейдені історією літа виходить у світ саме так, як його зладнав молодий і завзятий подвижник-освітянин.

Переглядаємо і бачимо, що «Читанку» поділено на шість розділів і кожен береже своє освітньо-просвітницьке завдання у вихованні дітей.

Ось перший розділ і назву має таку, щоби прихилити дітей до читання й науки, а першу главу так любовно поіменовано «Що єсть родина?»

«Правда, сину, ти тепер у школі, і хто ся лишив дома? Остались Тато, Мама, браття, сестри, словом, осталася родина.

Муж і жона з діточками, з хлопцями і дівчатами, чинять родину, до котрої пристає і челядь. Кождий в тім домові має своє питоменне ім'я, а всі разом мають одно прізвище».

Задумаймося над цими родинними словами, що відкривали українцям священне почуття свого істинно родимого місця на землі і звертали зір до братання галичан і наддніпрянців у єдину сім'ю, і єднають нас і нині в націю, бо «кождий має... своє питоменне ім'я» і живе «в тім домові», який величаємо Україною, «а всі разом мають одно прізвище» – імення «Український народ», вперше за роки державної незалежності записане в Конституції України з великої букви.

Оці перші проблиски національного пробудження і є тією правдою, чому цензура австро-угорського імперського режиму і церковні владики – ревні захисники його – не допустили «Читанки» до друку.

Бесіду-проповідь навчитися шанувати та любити маму і тата й звертатися до них на «Ви», писати з великої літери національне імення «Русини», гордитися рідним краєм та величати його королівством, промовляти подячну молитву дітей за дарований небесами світ Маркіян Шашкевич одразу єднає в «Читанці» з другим, дуже цікавим і повчальним, розділом під назвою «Повістки».

Вписується кучерявим каліграфічним прописом в нашу українську рідну літературу зіслане ангелами з небес нове, красиве слово, на диво ніжне, лагідне, легке і жадане для дитячих душ, слово, сповите любов'ю до вас, маленьких, і саме таке, мовби ви, діточки маленькі, що буде рости-виростати разом з вами, слово – *повістки*.

Маємо коротенькі художні новелетки, історії, які на повчальних прикладах із життя звертають ваші погляди уважні і щасливі до таких духовних скарбів людини, як чесність, доброта, милосердя, чемність, родинність, товариськість, старанність, правдивість та багатьох-многих світлих щедрот духу, що виховуються змалку вдома, в школі, в церкві, з надрукованого в книжці і мовленого слова, мов найдорожче багатство в світі.

Читаємо разом з вами ці коротенькі повістинки і думками та душею дякуємо отцеві Маркіяну за скарби, які він позбирав між нашим народом і щедро роздає нам та вчить змалечку дорожити цими скарбами, що мовлені словами твоїх мам і тата, всього великого роду, і не допускати до себе та судити лінивість, брехливість, розпусту, жадібність, скупість, безстыдність – все те погане, що заважає жити між людьми.

Світлою мораллю зігрітий наступний розділ «Байки» («Басни») – дуже цікавий і цінний для життєвого виховання. Маємо невеличкі прозові та поетичні мініатюри, десь на п'ять – п'ятнадцять рядків, у роботі над якими теж відчутна рука Маркіяна Шашкевича: до кожної

¹ «Загально вживане сьогодні на всіх українських землях слово «Читанка» розмірно молоде: йому всього сто років. Придумав його Маркіян Шашкевич, укладаючи 1836 р. «Читанку для деточок въ народных училищах русских». Другий новотвір Шашкевича «учило» на означення школи не поширився, бо застряг у рукописі «Читанки» до 1912 р., коли вперше видано «Читанку» згідно з рукописним оригіналом у «Писаннях Маркіяна Шашкевича» в XIV т. «Збірника Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка» (Писання Маркіяна Шашкевича. – Львів, 1912).

байки на закінчення подається як філософсько-педагогічний висновок з розказаного сюжету народна мудрість, повита духом проповідництва.

А хто ж насправді автор сюжетів, тут чи не півтора століття ішли дискусії вчених. Справа в тому, що побратими з «Руської Трійці» допомагали своєму товаришеві в роботі над «Читанкою», а вони свого часу збирали разом фольклор.

Отже, ряд подібних сюжетів бачимо в українських народних казках, вони мають яскраве фольклорне забарвлення, любовно викладені поетом-упорядником народною мовою («Собака і Когут», «Лис і Вовк», «Дуб і Тростина», «Вуж і їжак», «Пес з м'ясом», «Ворона і Рак»), а «Пан і його Собака» близька до байки Петра Гулака-Артемівського «Пан та Собака».

Варто звернутися тут до глибинного наукового дослідження професора Михайла Шалати «Маркіян Шашкевич», яке побачило світ у видавництві «Наукова думка» (1969), присвячене життю, творчості і громадсько-культурній діяльності видатного Поета, і подати його оригінальні висновки, зроблені після детального аналізу підготовчих матеріалів до «Читанки» і вміщених у ній прозових і поетичних творів:

«Мабуть, розділ «Басни» укомплектований не більш як наполовину з власних творів Маркіяна Шашкевича за народними мотивами. Друга половина – це прями запозичення, хіба що з незначними доповненнями автора «Читанки». Так, чотири байки Шашкевич вибрав з додатку до граматики М. Лучкая, причому подав їх підряд, зберігаючи послідовність першодруку. Оскільки цей факт порушує усталені протягом майже 140 літ думки і заперечує в спадщині провідника «Трійці» помилково йому приписуване, то наважимося на порівняння всіх чотирьох творів (дослідник порівнює байки «Дикий і сільський чоловік», «Щука і Карась», «Лев і Медвідь», «Трубач» і робить далі такий висновок. – Я. Г.)... Граматику М. Лучкая Маркіян Шашкевич знав докладно, недаремно хвалив її в трактаті «Азбука і abecadlo». Не виключено, що в «Читанці» так само використано байки з інших, невідомих нам джерел – друкованих і рукописних. Щодо поетичних мініатюр, яких у розділі «Басни» шість, то встановлено точно: вони не Шашкевичеві».

Авторство поетичних мініатюр досліджували визначні українські вчені, висловлюючи різні судження, аж Михайло Возняк у 1911 році серед ряду публікацій, присвячених 100-літтю Маркіяна Шашкевича, у статті «Віршові проби Юліяна Величковського» встановив, що автором байок є польський поет Ігнацій Красіцький, а переклав їх Юліян Величковський і подав до «Читанки» і переклади, і власні поетичні спроби.

Професор Михайло Шалата з проведеного аналізу підготовчих матеріалів до «Читанки» та розгляду статті Михайла Возняка робить висновки, що Маркіян Шашкевич змушений був вимогливо попрацювати над поданими текстами свого товариша, правда, менше – над перекладами, але досить чимало сил доклав, допрацювавши або докорінно переробивши оригінальні поетичні твори Юліяна Величковського «Отец і учитель» («Отець ся один») і «Невинне жадання» («Не хочу багатства»), і подав до «Читанки» без ініціалів їхнього автора і без запропонованої автором назви.

Учений Михайло Возняк порівняв у своїй статті паралелі цих двох авторських оригіналів

і переробок, здійснених Маркіяном Шашкевичем, і зробив висновок, що ці поезії без вагань «можна зачислити в віршову спадщину Шашкевича», мовляв, дуже багато попрацював укладач підручника над обома віршами.

Припущення це узаконилось, і твори Величковського під заголовками «Істинне щасте» («Не хочу багатства...») та «Як бути щасливим?» («Отець ся один...») почали виходити в світ як Шашкевичеві і друкуватися, як і в «Читанці», без заголовків. І тільки допитливість професора Михайла Шалати, який звернув увагу на статтю «Віршові проби Юліяна Величковського» та проаналізував варіанти обох віршів – оригінал та допрацьований – і встановив істинне авторство творів, яке не можна підмінити переробкою. Все це не применшує подвижницької праці молодого семінариста Маркіяна Шашкевича, якому ще не минуло й двадцять п'ять літ од роду, а він уже здійснив подвиг у галузі української освіти – взявся донести до дітей в рідному слові одвічну народну мудрість і поетику європейських творів літератури, що і нині світить нам мудрістю чинити добро і освітлена благовісним духом проповідництва, яким оповивав отець Маркіян у храмі своє слово до людей.

Обрана упорядником «Читанки» манера використовувати в розділах «Повістки» і «Байки» повчальні висновки з розказаних життєвих пригод та історій продовжена. Автор вважає, що вони мають бути обов'язково в книжці, як освячена крихта хліба насущного після Служби Божої в церкві, і відводить їм щедре місце.

Хліб насущний – святий! Виростаємо з цією праведною істиною змалечку, із самого дитинства, коли з маминим молоком і першим словом матусі вбираємо в душу і пам'ять «Святу молитву» – «Отче наш...», яку називаємо «Господня молитва». Ісус Христос, Син Божий, за Євангелієм, виголосив її в Нагорній проповіді, навчив молитися своїх учнів, яких вибрав Дванадцять і Апостолами назвав, а вони понесли слова святі по світу і до нас донесли, а в молитві – єдине суто земне прохання хліба щоденного:

«Хліба нашого насущного дай нам сьогодні».

Хліб насущний – слово-моління не тільки земного блага, а лунає голосом всесвітньої сили-благання віри як опори нашого життя:

«Я – хліб життя. Хто до мене приходить – не голодуватиме він, а хто вірує в мене, – ніколи не прагнутиме» (від Іоанна, 1,35).

Богослов Маркіян Шашкевич вибирає максими, як зразки народної мудрості, і виділяє їх в окремий розділ – «Коротенькі науки».

Назву автор подає так скромно про ці науки і каже, що вони коротенькі, але пильно вчитаєшся в їхню коротко мовлену суть, то й очаруєшся предивною красою народного слова і багатством розуму нації та щедрістю таланту українця. І захоплено прихилиєшся до зібраних воєдино перлин думки народу, як до щедрої медової соти із вулика, до якої бджоли наносили нектару із квітів на рідному полі і в саду, і як нектар даватиме тобі живильну силу, так і збірник перлин духовних допоможе на життєвій путі як щирій поради.

Дитині варто запам'ятати подані в підручнику афоризми, приказки, приповідки, повчання, поради, побажання, прислів'я, вітання, вірування, молитовну святість – усе, що розвине її пам'ять і зберігатиметься все життя в духовній скарбниці, мов багатство, винесене зі шкільної парти. Багатство духу, яке весь твій вік грітиме

біля серця і яке легко передати й наступним поколінням, поділитися тим набутком, що його настав для нас Маркіян Шашкевич, і уклінно дякувати йому, Будителеві нації, що справді будив її інтелект, аби вона в світовому сімействі не спала.

Поет опрацював народні приповідки, поради, переслів'я, повчання своїм літературним хистом, а як священик, можна сказати, освятив їх християнською любов'ю і висвяченою на все життя отця духовного шаную до Божого слова.

Святого слова Всевишнього добродіяння, яким людина собі заробляє на благословення Боже, що і сьогодні йде до читача, як хліб насущний на кожен дарований небесами день.

Слову – хлібові насущному – присвятив Маркіян Шашкевич своє життя і урочисту шану до нього змалку в дітей виховував у «Читанці».

Розмові про святу божественність Слова, як про молитву, поет віддав з духовним просвітленням окремих розділ – «Повісті із Святих Книг».

Поетичним талантом коротко і дохідливо для дитячого сприйняття переказав основні частини Біблії – від створення світу до приходу Ісуса Христа, Його християнської науки, розп'яття і воскресіння. Добре, що в побудові підручника упорядник дотримав обраної традиції і кожен оповідь, як і попередні, завершив повчанням-побажанням, мов у церковній проповіді, і всі вони, різні та мудрі, сходяться в любові до Бога і молитві Йому, і цю заповідь треба нам пам'ятати і виконувати:

«В молитві щодень мовте: «Най буде воля Твоя, як на небесі, так і на землі». Ті слова держіте кріпко в серці і жийте за ними».

Заповіт Маркіяна Шашкевича щиро молитися щодня все життя увійшов у нашу долю і його треба берегти, як і пам'ятати про поета-священика. Дух цього заповіту вдихнула нам од народження мама разом зі священним матусиним молоком, виспівала в колискових піснях і в ласкавому слові, в святих молитвах виповіла разом зі своїми дітьми на колінах перед іконами, і завдяки мамі й проповідям священиків у церквах ми дізналися про те, що виписав для нас у «Читанці» отець Маркіян.

Святістю і любов'ю до створеного світу огорнуто і завершальний розділ «Читанки», її поетично-веселювальної настрої, що виграє вже в самій назві – «Пісеньки і грачки діточії».

Приглянемося уважно до цього сонячного розділу: тут Маркіян Шашкевич подав дві свої поезії – «Вже сонце красно...» і «Марусенька мила...». Назвемо їх поезіями-піснями, бо вони написані таким легким, пісненим поетичним стилем, їх можна істинно співати, і справді співали ті, хто вчився в школі з «Читанки» отця-просвітителя Маркіяна Шашкевича.

Укладач «Читанки» був уважний до творчості своїх ровесників і разом з власними віршами вмістив поезії Юліяна Величковського «У нас утіхи...», «Діти! Вже в полі...», «Не хочу багатства...» і «Отець ся один...». Два останніх вірші Маркіян Шашкевич настільки талановито переробив, що вони тривалий час сприймалися як його власні.

Пригорнемося до поетичного світу молодого Маркіяна і порадіємо його захопленням життям – «Боже, ах, Боже, то Твоє діло!».

Лине величальна пісня життю, якому радіють маленькі діти, тож вони всюди, де тільки стануть, мають славити Бога і думати собі – «Боже, ах, Боже, то Твоє діло!», і віддавати честь Йому

із самого серця. І піснею своєю сердечною й відкриває Маркіян виспівану з любов'ю верховину книжки, осяяну сонцем, і приводить дітей стежками-дорогами чарівним світом читання до матусиних пісень та радісних ігор, бо красне сонечко засвітило на землі любе літечко – веселі канікули:

Вже сонце красно // Хвалабо встало. Бачте! Як ясно // Світом засяло! Нічні, сонливі // Мраки розбило; «Боже, ах, Боже, То Твоє діло!»

Слова ці щирої подяки Богові за все гарне, створене на білому світі, лунають із дитячих грудей, як із святої молитви, линуть-повторяються через усю пісню захоплено і щиросердно, то і долітають аж до небес, бо пісню-молитву виспівав разом з дітьми отець Маркіян.

Утішаються діти літечком, радіють святові Івана Купала і веселці в небі, купаються в річці і гарно плавають, тішаться урожаєм жита-пшениці, високим небом і мірадами зірок, чудесами, які дарує життя, пташиним співом, щебетом соловейка, заснулим метеликом на квітці і сплетеним віночком для сестричок, пліном пари качок з каченятами і тихим спочинком овечок з ягнятами над чистим потічком.

Веселощі дітей наповнюють світ, і Маркіян веселиться та співає з ними, хвалить Марусеньку, що садить і поливає цвіточки, аби розвинулись красою і зацвіли, а вона завітчає віночками голівку.

Літечко красне минає, діти набралися сил і здоров'я, а це найбільше багатство на світі, навчилися дружити між собою і робити добро людям та бути миленькими Богові, а любов небесна і людська земна – єдине щастя в житті. І цією світлою наукою завершує отець Маркіян свою «Читанку», лишає нам як святий заповіт на прийдешнє:

Отець ся один

Учителя питає: «Яким би світом,

Синок щастя мав?» Сей му отповів:

«Навчи Бога знати, Навчи хороше

Читати, писати; Вмісто маєтку

Дай му розум ясний, Тогда твій синок

Повік буде щасний».

Пора, хлопчики і дівчатка, після веселого і безтурботного літечка під світлом батенька-сонечка і на поклик щирий матусі-осені збирати книжки і зошити та іти до учила, сідати за парти, читати і писати, розгортати «Читанку» і в її задушевності шанувати рідне слово й відкривати в матусиному слові великий світ, а в ньому – Україну!

Гортаємо-читаємо рукопис «Читанки» і бачимо, що він виписаний кількома різними почерками, і на це, звичайно, звернув увагу вчений Михайло Возняк, працюючи над творчою спадщиною Маркіяна Шашкевича до 100-річчя поета (1911) і готуючи її до видання, і в статті «Століття «Читанки» Маркіяна Шашкевича» зробив дуже важливий висновок: «Рукопис «Читанки» Шашкевича зберігається в Бібліотеці «Народного Дому» у Львові. Руку Шашкевича видно в першому аркуші (1–16) і в останніх сторінках (98–101) рукопису; решта переписана кількома почерками, між іншим і рукою Івана Вагілевича (17–32). Про те, щоб заховався чорновик «Читанки», нічого не відомо.

Факт, що рукопис переписаний кількома руками, свідчить і про готовність товаришів Шашкевича допомогти йому в громадському ділі й про те, що свої «Читанки» не закінчив автор

листопадом 1836 р., коли треба було переписувати чорновик кількома руками, щоб мати змогу швидше подати рукопис «Читанки» в цензуру.

Беручи за підставу своєї «Читанки» релігійність і побудовану на ній моральність, Шашкевич ішов слідом за кількасотлітньою традицією українських шкільних підручників, що дуже гармоніювала з його характером і професією. У згаданій традиції зробив він неабиякий вилім. Маю на думці мову його «Читанки». В протилежності до церковнослов'янщини давніх шкільних підручників, або на її основі витвореної давньої книжної нашої мови, нова «Читанка» жива, народня, узята з уст народа.

А якщо міг би хтось запримітити, що виняток свого роду маємо в львівському ставропігійальному «Букварі» з 1790 р. з його підручником доброго тону в мові, зближеній до народньої української, на це можна відповісти, що згаданий підручник п. з. «Полѣтика свѣцкая» в «Букварі» з 1790 р. це передрук, з дуже незначними відмінками, почаївської брошури з 1770 р. п. з. «Полѣтика свѣцкая от иностранных Ауторовъ вкратцѣ собранная. Младымъ приличная, всѣмъ же обще благопотребная...»

Тут і там можна зустріти в «Читанці» щось, що пригадує нам його інші писання. Ось, наприклад, його слова (транскрибую фонетикою з рукописного тексту):

«Коли вас коли печаль, журба і смуток огорне, не нарікайте і не розпукайтеся, лиш здайтеся на волю Богу, а лекше вам тогди буде, смуток ваш обернеся в радість».

Чи не пригадують нам його «Псалмів Русланових»? Словом, і зміст «Читанки», промовляє за авторством Маркіяна Шашкевича.

Утверджено в українській науці істину: автором «Читанки» є Маркіян Шашкевич! Висновок видатного вченого-літературознавця, опертий на глибоко наукових, доказових аргументах, здобутих у процесі сумлінних, завзятих пошуків і аналітичній дослідницькій праці, надзвичайно важливий для науки та її освітянської історії, де час від часу висловлювалися й деякі сумніви щодо Шашкевича як автора «Читанки», цілого ряду поетичних творів, а то й взагалі як талановитого поета.

Зокрема, навіть доктор Михайло Тершаковець, дуже сумлінний учений і пильний дослідник-літературознавець, автор обширного дослідження «Причинки до життєпису Маркіяна Шашкевича та дещо із його письменської спадщини», відчитаного на «Літературних вправах» професора Кирила Студинського, на жаль, допустив у своїх висновках ряд неточностей і помилок, як і в невеликій статті «Маркіян Шашкевич про свою «Читанку». Учений у цій публікації повідомляє, що під час упорядкування в бібліотеці «Народного Дому» кореспонденції Володимира Шашкевича, сина Маркіяна, поета і громадського діяча, знайшов коротку записку (на чвертці паперу, витягій наздовж), писану рукою Маркіяна Шашкевича німецькою мовою і дуже цікаву для його характеристики. Дослідник висловлює думку, що ця записка, мабуть, – частина проханя до цензури дати дозвіл на друкування книжки, і далі наводить німецький текст записки, який в українському перекладі Михайла Возняка буде винесений на відкриття «Читанки»:

«Автор цієї книжечки намагався, на скільки дозволили йому слабі сили, міцно защепити

справжню релігійність і на ній оперту моральність у ніжних, вразливих серцях молоді, майбутніх громадян, добре переконаний, що тільки вона надає людині ціхи справжньої людини.

Однаке, щоб тим легше й певнішим шляхом це досягнути, убирав автор величні релігійні та звичаєві правди в легкозрозумілі зверхні форми, які притягали б зацікавлений дитинячий розум української молоді (дер рутгенішен Юґенд).

А саме ступнево ведеться діти за малу ручку від сучасности до майбутнього, з їх хати в ширший світ, з землі на небо з постійною вказівкою на Бога, творця усього того, на що вони дивляться з подивом, що справляє їм радість і вигоду, з постійною захоотою до глибокої пошани й любови до Вседоброго та Всемогутнього й до людей, як до таких самих, як і вони, створінь і дітей названої премудрої, найвищої істоти.

Оповідання, далі розмови з батьком і вчителем, приправлені солодкими українськими з матерним молоком виссаними словами й формами мови, як здавалося мені, найпевніше ведуть до аналізу цієї мети. Але при цьому я не занедбав покористуватись приписаною для австрійських німецьких шкіл читанкою і бібліюною історією разом із іншими книжками для дітей, наскільки це можна було зробити.

Якщо я бодай позірно зробив прислугу своїй любій українській нації (майнер лібен рутгенішен Націон) і бодай приблизно сповнив бажання нашої ласкавої і любязної влади, що їй так дуже лежить на серці добро її підданих, маю подостатком благословення Бога над собою, і Йому хай буде честь і слава на віки віків».

Розпочинається записка німецьким словом «Der Verfasser», що вказує на автора цього письмового прохання-звертання до влади, а словом «Werkchen» визначається предмет, заради якого подається записка. Слово «Читанка» не згадується в записці, та Михайло Тершаковець подає такий роздум:

«Згаданий «Verfasser» ніхто иньший, як сам Маркіян, бо в другій часті записки говорить він о нім від себе вже в першій особі. «Werkchen» хоч не назване, однаке без сумніву годі тут що иньшого розуміти, як «Читанку»: на се вказує і цілий зміст записки і зовсім недвозначний на-тяк на «Unterredungen zwischen Vater und Lehrer», роз. на вірш «Отец і учитель», який був поміщений в «Читанці».

Вважаю гідним звернути увагу, що термін «Verfasser» можна тут розуміти в двох значіннях: «автор» і «впорядчик». Що деяких поетичних байок і двох дидактичних віршів сам Маркіян не написав, лише поправив, се виказав я вже в «Причинках до життєпису М. Ш.» (Записки Н. Т. ім. Ш., т. LVIII, стор. 3–4); зрозуміло, що до тих частий «Читанки» ми можемо прикласти лиш другий термін – впорядчик. З того дальше виходить, що термін «автор» може прикладатися лише до иньших частий «Читанки»; до яких саме і в якій мірі – поки що не знати».

Справа, отже, повернулася так, що після цих публікацій з'явилися у вивченні творчості Маркіяна Шашкевича і сумніви щодо його авторства «Читанки», і тільки мовилося про упорядництво. Сплутані були і дати її виходу в світ під редакцією Якова Головацького, а вірші в розділі «Пісеньки», підписані криптонімом «Ю. В.», помилково приписані Юліянові Вислобоцькому, хоча їх автор Юліан Величковський. Якраз він, товариш Маркіяна, сам Маркіян Шашкевич та Микола Устиянович – три побратими-семінаристи

духовної семінарії – уперше виступили з проповідями в церквах Львова українською мовою.

Професор Михайло Возняк у статті «Кілька слів про видавання Шашкевичевих писань і їх хронологію», проаналізувавши і детально вивчивши спадщину Маркіяна Шашкевича, пише:

«Перше десятиліття нового століття зазналося новими поважними причинками до літературної творчості Шашкевича. Їх жерелами стала бібліотека «Народного Дому» у Львові і домовий архів Срезневських у Петербурзі. Приводячи до ладу та списуючи рукописи бібліотеки, проф. Свистун зібрав по можливості разом Шашкевичеві манускрипти й передав їх до наукового використання Михайлови Тершакевичеві, що вислідом його праці над згаданими рукописами були «Причинки до життєпису Маркіяна Шашкевича та дещо із його письменської спадщини в LVIII т. «Записок Наук. Тов. ім. Шевченка». Та попри нові дані для вяснення творчості й життя Шашкевича розвідка початкуючого робітника внесла в оброблення дотичного питання досить непорозумінь».

Професор виправляє ці всі прикря непорозуміння, яких немало, і утверджує доказово авторство Маркіяна Шашкевича, як це зроблено в його дослідженні «Віршові проби Юліяна Величковського (До питання авторства Шашкевичевої «Читанки»)», опублікованому в «Записках Наукового Товариства імені Шевченка» (т. CIV, Misc. стор. 181–191). Звернемося тут хоча б до одного твердження Михайла Возняка: «В рукописи «Читанки» тільки під двома віршами Юліяна Величковського, і то поправленими Шашкевичем, є ініціали Ю. В., очевидний знак, що весь інший матеріал «Читанки» приготував сам Шашкевич. Впрочім доказом Шашкевичевого авторства «Читанки» також сі списані олівцем уривки первісної редакції «Коротеньких наук» із «Читанки»; їх звязи з «Читанкою» не завважав Тершакевич і видрукував в додатку до «Причинків» під заголовком «Русланові псалми».

Шкода, що велику неточність було допущено Михайлом Тершакевичем і в перекладі з німецької мови на українську записки Шашкевича до влади з проханням дати дозвіл на друк «Читанки», і тут варто обов'язково висвітлити поправку, зроблену Михайлом Возняком, що дає змогу зняти плутанину, внесену до розуміння авторства підручника.

«Слова «Unterredungen mit Vater i Lehrer» автор перекутив у своїх міркуваннях на «Unterredungen zwischen Vater i Lehrer» і відніс сей натяк до віршика «Отец і син» (в автора «Отец і учитель»). Тим часом під сими розмовами треба розуміти прозові розмови сина з батьком і вчителем про всякі явища в природі і про етичні засади».

Перегортаємо з вами, читачі, піднятий з архівів і відтворений факсиміле авторський оригінал рукопису, автограф «Читанки», який уперше в історії словесності українців виходить у світ і приходять до вас, – раритет і скарб нації. Вперше бачимо поліпшене впорядкування тексту підручника з розділами, розверстаними на підзаголовки, як і планував Маркіян Шашкевич у «Перегляді» на самому початку манускрипту, ілюстрування книжки для полегшеного її читання і кращого, дохідливішого сприйняття виписаних текстів, збережено дух і красу поезики, багату і цікаву лексику Маркіяна, її фонетичні та морфологічні особливості, діалектичні слова і характерні образні звороти, щоби через

віки долинув до нас живий голос народної мови Апостола Духа – творця храму писемності української нації.

Поспівчуваймо авторові підручника: він змушений був пам'ятати, що рукопис читатимуть церковно-владні цензори, ревні захисники цісарської монархії, тому мусив дбати про відповідний підбір текстів та їхній дух, похвалити мудрого цісаря, просити уклінно дати дозвіл на випуск у світ, та все, як бачимо, в розмові з владою вийшло намарне.

Богословіє та й релігійні традиції християнського послушництва священницького роду звертали чуття семінариста Маркіяна до віри у велику добрість монарха, який подбає про поліпшення шкільної освіти в Австрії і, що надзвичайно важливо, в рідній Галичині, підтримує прагнення галичан учити своїх дітей мовою народною, українською.

Справді, як можна, щоби галицька шкільна молодь забувала, що вона має родиме національне коріння? Ні, цього Маркіян дозволити не може і вже в першому абзаці-вступі «Читанки» хвалить дітям, як то важливо в житті взяти в руки книжку і навчитися читати. А допоможе пізнати букви і слова Бог, бо він усе сотворив на світі – і родину, і село та місто, і церкву – Божий дім у місті й селі, куди треба ходити, як заграє дзвін, і землю, ріки й моря, небо і зорі, і державу, в якій ми живемо, і держава та називається Австрія і є цісарством.

Так, але тут же одразу Шашкевич з високою шаною називає та величає королівства Галицьке і Володимирське і гордо мовить, що в королівстві Галицькому живемо ми, Русини! І слово «Русини» автор підручника пише з великої букви, як і наші королівства!

Пише з великої літери, щоби діти звернули на цей правопис пильну увагу, добре запам'ятали з «Читанки» і вже ніколи не забували! Не забували і пам'ятали, що своє родинне і національне імення треба виводити на папері початковою великою літерою!

Істина вічна, що слова Русь-Україна треба писати з великої букви, як починаються з великої літери назви частин світу: Азія, Америка, Африка, Многоостров, Європа, де ми живемо, і про кожну з них розповідається з пошаною, дохідливо і повчально.

Милує око і слух вступна розмова з читачем, написана поетом-священником, як довірлива і щира бесіда з дітьми, і своєю доброю й лагідною тональністю нагадує церковну проповідь, яку віруючі завжди слухають з надзвичайною шаною і увагою, бо стільки в ній мудрості, життєвої науки, християнського милосердя і любові до Всевишнього.

Познайомимось, читачі, з цією бесідою, якою Маркіян Шашкевич відкрив «Читанку», і переймемося його любов'ю до світу Божого, що променить із одкровення задушевно виписаного тексту, пізнаємо поетичну стилістику проповідницького письма і освітимося духом доброти і ласкавості.

Читанка українська – ще один подвиг славного Сина нашої нації для любого роду-народу!

Голос душі Поета-Священника, що із святості молитви воскресила слово «Читанка»!

Мова гарячого серця великого і мудрого Вчителя, який запрягнувся жити для України і дарувати їй, Матусі-Неньці, святе Слово від Бога!

Пригорнемося до цього слова, дорослі і діти,

у сяйливому світлі двохсотліття од роду Маркіяна Шашкевича, щоб через віки засяяло його слово «Читанка» – небесна зоря!

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маркіян Шашкевич*. Читанка для діточок в народных училилах руських. – ЛБ, архів М. Шашкевича.
2. Енциклопедія Українознавства: в 10 т. / Головний редактор проф. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1954–1989. – Т. 10.
3. *Іван Франко*. Твори в двадцяти томах. – Т. 19. – К., 1956.
4. *Я. Головацький*. Читанка для малых детей до школьного и домашнего употребления Маркиана Шашкевича. – Львів, 1850.

5. *М. Возняк*. Століття «Читанки» Маркіяна Шашкевича (Писання Маркіяна Шашкевича). – Львів, 1912.

6. *М. Возняк*. Віршові проби Юліяна Величковського (До питання авторства Шашкевичевої «Читанки») // Записки НТШ. – Т. CIV.

7. *М. Тершаковець*. До життєписи Маркіяна Шашкевича з додатком / Матеріяли-документи // ЗНТШ. – Т. XIX. – Львів, 1906.

8. Збірник «Маркіян Шашкевич на Заході» / Інститут-Заповідник Маркіяна Шашкевича. – Вінніпег, 2007.

9. *М. Шалата*. Маркіян Шашкевич. – К.: Наукова думка, 1969.

Ярема ГОЯН
науковий співробітник
відділу української філології ННДІУВІ